

AKSEL PONTOPPIDAN

Aksel Pontoppidan blev født i 1898 og boede på Constantinsborg hele sit liv. Aksels bedstefar opkøbte i 1867 herregården, hvorefter den gik i arv – generation efter generation. Læs fortællingen om hvordan den smukke herregård og områderne omkring forandredes med tidens løb, hvordan man holdt liv i gården med god gammeldags arbejdskraft og om arbejdsfordelingen blandt tjenestefolk og den øvrige bemanding. Erindrungen er skrevet af Aksel Pontoppidan selv oktober 1992 (94 år) og indsendt af Lokalhistorisk Arkiv Ormslev Kolt.

BEDSTEFAR KØBER CONSTANTINSBORG

Første gang man hører noget om Constantinsborg, som min bedstefar køber i 1867, er omkring 1600-tallet. Han var handelsuddannet og præstesøn fra Nordjylland og kom ud at sejle som 14-årig, men det endte altså med, at han sammen med en bekendt, Ejnar Westenholz, startede et handelsfirma i Hamburg.

Men Westenholz trak sig tilbage efter nogle få år, og bedstefar førte forretningen videre alene. Så kom der en krise i 1850'erne, og det var ved at gå

galt for min ham. Han havde handlet meget med folk her på egnen, og fået et godt forhold til disse forbindelser, som nu også hjalp ham over krisen. Denne håndsækning glemte han aldrig, og selvom han havde forretning i Hamburg, var han jo pæredansk hele sit liv. Resten af sit liv var han altid hjælpsom over for alle og støttede villigt initiativer, der gav mening – lige fra biavlerforeninger og høns og dyrskuer til banker og sparekasser. I 1867 købte han Constantinsborg af en mand, der hed Møller, som havde haft den i 30 år, og den var meget forfalden og hovedbygningen noget anderledes end i dag.

Noget af det første min bedstefar gjorde, var at sætte tårnet på hovedbygningen. Han havde nemlig en svoger i Hamburg, der var arkitekt og som lavede tegningen. Det tårn skulle de aldrig have opført. For det første er det to stilarter, der er blandet, og for det andet har vi ikke haft andet end ulemper ved det, med alle de gesimser og andet, som er faldet ned, og som vi har måttet reparere.

Et par år senere købte han Thomasminde ude ved Trige, fordi han havde en bror, der også var landmand. Det vil sige, han var ikke landmand, og det varede ikke mange år, før den blev forpagtet ud, og flyttede til København.

Min bedstefar var jo heller ikke landmand, men han forstod at se sine folk an, og det var jo en god evne at besidde, når der skulle udvælges folk til de forskellige arbejdsopgaver. Der blev rigtig taget fat her på gården. Det hele blev lavet om, og på alle gavlene blev opsat årstal efterhånden som de blev opført i løbet af 70'erne. Omkring 1880 blev der indkøbt en hollandsk malkebesætning og oprettet mejeri her, som virkede til omkring århundredskiftet. Så blev Hammelbanen anlagt og et lille mejeri blev oprettet ved Stautrup, og der kom mælken hen til omkring 1911, hvor Mejeriet Lykkedal nede ved Ormslev kom til, og så flyttede vi der ned med mælken. Den hollandske besætning kørte vi med i mange år, men til sidst var det så som så med det hollandske, for de var jo blevet krydset med jyske tyre. Omkring 1980 fandt min søn og revisoren ud af, at det kostede omkring 150.000 kroner om året at drive mælkeproduktionen, så dermed sluttede den epoke.

Nu skal vi vel ikke komme ind på det, men de vil jo til at lave sø igen, hvilket er lidt bittert, da jeg begyndte med dræning i 30'erne og har investeret megen tid og penge på det, og nu kan det så laves om igen.

OVERDRAGELSE AF GÅRDEN

Min far var landbrugskandidat, og han overtog gården i 1885. Det gik vist meget godt, indtil der kom en krise i 90'erne, men det gik nu ikke så slemt, for som han sagde: "Jeg har jo far i ryggen". Min far drev gården indtil 1938, hvor jeg overtog den efter krav fra landsretssagfører Holst-Knudsen i Aarhus. Jeg havde dog allerede i flere år drevet gården, for min far var meget svingende i humør. Den ene dag var han i højt humør og den næste lige modsat. Han havde svært ved at sige nej, når nogen bad ham om noget, og det bragte ham i økonomiske vanskeligheder. Min kone, jeg og vore to sønner boede i en mindre lejlighed på gården, og forholdene var efterhånden blevet for små, så det endte med, at vi flyttede ind i hovedbygningen, mens mine forældre flyttede ind i vores gamle bolig. Det var selvfølgelig kedeligt og sørgeligt for dem, men de tog det nu meget pænt.

1938 var et godt år. Det tegnede godt, og så sagde Holst-Knudsen engang til mig: "Ja, nu skal De se, hvis vi får krig, så går det nok". Men jeg vil absolut påstå, at der var jo ingen af os der vidste noget om krigen i 1938, men konjunkturerne begyndte at stige, og efter høsten var kornet kommet op på en pris af 18 kroner tønden, og det var jo en vældig god pris – så det var en god høst i 1938.

DEN DAGLIGE DRIFT

Driften af gården siden århundredeskiftet havde ikke ændret sig synderligt. Der skete ikke de store forandringer, som vi har nu. Det gode ved den tid og den tid jeg har haft Constantinsborg er, at jeg var min egen herre, og derfor måtte drive gården som jeg ville. Der var ikke al den snak som nu om dage med braklægning, statistikker og andre besværlige ting. Næ, vi var selv herre over, hvad vi ville.

Sidst i 60'erne købte min bedstefar Høgildgård Plantage, som lå 10 kilometer syd for Herning. Det var jo i hovedsagen hede derude. Der lå to gårde ved siden af hinanden og bedstefar købte altså den ene gård, men da der var gået et par

år, købte han den anden, som ejedes af Hedeselskabet, som så købte Birkebæk, som var nabogrund til os. Det var som sagt hovedsagelig hede, og i Høgildgård tilfælde blev det hele beplantet i '70'erne og helt frem til 1885. Det foregik jo med heste og plov, og det var meget vanskeligt at få det til at gro derude.

Efterhånden kom det alligevel til at ligne noget, men der gik masser af år. Jeg var derude i vinteren 1918–19. Jeg gik og ventede på indkaldelse til militæret, så jeg benyttede lejligheden til at lære plantagen at kende. Da blev den første auktion holdt, og det var ikke med andet end nogle hegnspæle, granrafter og lignende småpilleri. Plantagen dækkede 800 hektarer. Det lyder af meget, men store dele af jorden var ikke noget værd. Den dårligste jord blev beplantet med bjergfyr, som jo ikke kunne bruges til noget særligt, men der var da en afdeling med bjergfyr, der var stammet lidt op, og der gik jeg med et ridsejern og ridsede dem på stammen for at få dem til at danne harpiks. Når de så havde dannet harpiks nok, blev de fældet og puttet i nogle tjæreovne. Vi havde tre–fire stykker, og så kender jeg ikke rigtigt den videre proces.

ARBEJDSFORDELINGEN

På Constantinsborg gik årene stille og roligt uden de store forandringer. Det var jo først i min tid, at mekaniseringen begyndte – efter krigen. Men før krigen og det meste af min tid var her otte spand heste, arbejdsheste. Herudover havde vi også køreheste og plage, så der var sådan cirka en snes heste, og så var der jo en mand til hver hest. Det var fortrinsvis landvæsenselever, som alle større gårde havde dengang, og de var i almindelighed en god arbejdskraft til en moderat løn, men der var også en vis konkurrence imellem dem. Efter tre år som elev blev de så underforvaltere, forvaltere, bestyrere og så videre, så det var jo ikke dem alle, der sådan lige kunne springe hjem og overtage gården. Derforuden havde vi nogle gifte husmænd, men i det daglige var vi otte mand ved hestene.

I den forbindelse skal det lige siges, at det dengang gik lidt mere militaristisk for sig. Der blev ringet på en klokke ved arbejdstidens begyndelse, og så kom forvalteren ind i stalden og stillede sig op lige i midten, medens hver mand stod ved sin hest hele raden igennem. Efter at have uddelt arbejdsopgaver til hestefolkene vendte han sig lige om til husmændene, som stod lige omme

bagved og satte dem i gang. I mellemtiden satte de andre seletøj på hestene, og så rykkede de ud i nummerorden fra stalden ud til vandtruget, og hvis de skulle samlet i marken til pløjning eller sådan noget foregik det i samme orden, men der var jo lange forskellige opgaver. Vi havde ikke underforvalter her, men der var en førsteelev.

I det daglige var vi som regel en 5-6 elever og et par karle, derudover 2-3 husmænd og en gift skovfoged, som fortrinsvis arbejdede for os i skoven, men om vinteren var de fire mand i skoven, for de gik på gammeldags manér, hvor de arbejdede på akkord to og to. Hjemme på gården havde vi en staldkarl, og hos køerne var der en fodermester og to medhjælpere. I høsten skulle vi dog mindst være 16 for at få det til at fungere, for da kørte vi ind med seks vogne, hvor de kørte to og to. To læssede i marken, to var på vejene, frem eller tilbage, og to læssede af – så var der omgang i det. Der var stor kappestrid, og man pressede hinanden hårdt. Næ, der var mere liv på gården dengang, for nu om stunder er det jo noget dødt. Nu bliver der høstet med to mand: Den ene høster, og den anden kører hjem og afleverer kornet i laden. Den ene trykker på en knap, og så ryger det hen, hvor det skal være og bliver tørret, hvis det ikke har været en tør sommer som i år, hvor der ikke har været ret meget at tørre.

Malkningen foregik med håndkraft til omkring 1919. Min far var altid meget hurtig til at reagere, når der kom noget nyt. Vi fik en malkemaskine, der hed Vacker, den var fra Blom i Skanderborg. Jeg kom hjem på gården i 1922, og jeg syntes ikke, det virkede så godt med den malkemaskine. Køerne stod for meget golde. I 1924 fik vi en ny fodermester, og vi blev enige om, at hellere måtte holde med det lidt, og så smed vi maskinen op på loftet og vendte tilbage til håndmalkningen. Jeg havde regnet på produktiviteten i det foregående år, og det efterfølgende år med håndmalkning havde vi med de samme udgifter, den samme fodring og i det hele 60.000 kg. mælk mere, og så var fedtprocenten steget. Før stod køerne op til en tredjedel af året golde, og det bliver man ikke fed af.

Husholdningen: Eleverne fik deres kost på gården. Der var som regel to hold elever. Det vil sige at vi havde som regel et par stykker, der havde ophold i familien. De boede heroppe i hovedbygningen og havde ophold i familien lige

som vores børn. De andre elever havde deres egen elevstue hernede i kælderen, hvor de spiste. Eleverne var som regel fæstet for et år ad gangen, og lønnen, for de der boede og spiste hos os, var jo ikke ligefrem fyrstelig.

Da min mor levede, havde de en del piger ansat: Husjomfru, kokkepige, køkkenpige, to stuepiger, en ung pige i huset og så havde vi en lærerinde til både mine søstre og jeg. Jeg var jo en efternøler, jeg havde to storesøstre. Min ældste søster var tolv år ældre end mig, og så gik der seks år, før den næste kom og så gik der seks år, før jeg kom. Det var en meget stor generation, også i Hamburg, hvor jeg havde en masse fætre og kusiner. Jeg var den yngste af hele generationen, og i dag er jeg den eneste, der er tilbage.

Eleverne skulle ikke selv holde deres værelser. Det havde vi skam en husmandskone til. Da vi overtog husholdningen i 1934, sagde min kone, at vi havde 14 mand på kost, og det var jo med det hele. Vi havde altid en ung pige til at assistere med børn, tørre støv og sådan noget. Det var meget almindeligt, og det er sådan nogle, vi mangler nu om stunder. De fik ikke noget særligt i løn, men det var jo sådan, at de skulle hjemmefra, og de havde jo godt af at komme ud og se andre forhold.

DEN FAGRE TEKNOLOGI OG PRAGMATISKE LØSNINGER

Min far var så heldig at få installeret elektrisk lys og kraft i 1914. De var knap færdige, da krigen brød ud, men det var altså til de gamle priser. Under krigen blev elektriciteten rationeret, og vi fik tildelt nogle tider om aftenen fra 22–24. Det var under Galten Elektricitetsforsyning.

Vi havde jo ikke centralvarme her i huset, men jeg fik det lavet således, at vi udnyttede varmen fra komfuret. Vi fik opstillet fire radiatorer mod nord, og det var også nødvendigt, for i havestuen, som vi aldrig brugte om vinteren, var der ved at komme svamp.

Vi havde jo en del folk boende rundt om på gården, men oprindeligt hørte Skytteledet under Constantinsborg, men det blev solgt fra i 1911. Der boede malkekonerne og nogle familier. Det var før Ove Sørensen lavede den til destruktionsanstalt. Det var jo Constantinsborg, der byggede Skytteledet, det

var jo også med kampesten. Der er jo ikke ret meget tilbage, for det var jo en trelænget gård. Det røde hus, der er der endnu, er bygget af Ove Sørensen i 1911.

I 1947 opstod der brand på Constantinsborg, og der brændte omkring 80 ungkreaturer og køer. Heldigvis var køerne fordelt på to stalde, hvoraf de bedste stod i "Hollænderstalden", og den blev ikke berørt af branden. Men det var et frygteligt syn at se alle døde dyr, for jeg har altid holdt på køerne her på gården, og Constantinsborg er jo velegnet til kreaturer med alle de enge heromkring – ikke mindst i min søns tid, for da blev engene lagt om, åen flyttet og der blev nogle gode græsningsarealer.

SMÅ ANEKDOTER

En af vore nærmeste naboer, Martin Jensen, følte sig meget knyttet til Constantinsborg, for han var jo født her. Hans far hed Kresten og var hos os i mange år. Det er mærkeligt, at Martin nogensinde er blevet til det han blev, for Kresten havde sgu' ikke opfundet nogen femøre. Der var en historie, det var før min tid: Vi havde nogle køer, som gik ude i en fold om dagen og om natten blev de drevet ind, og så sagde forvalteren til Kresten, for han passede grisene: "Kresten, nu kan du stå der og tælle grisene og så sige mig, hvor mange, der er". Nu vidste forvalteren godt, at Kresten ikke kunne tælle. Da så søerne var kommet ind, spurgte han Kresten: "Nå, hvor mange var der så, Kresten?" – "Det ve' a dølen dul'me ik', mæ di va der alsamn", svarede Kresten.

I 1968 overtog min søn gården, og i fjor forpagtede hans ældste søn jorden. De har to børn derovre, og vi er for øjeblikket fire generationer her på gården. Et generationsskifte på så stort et gods kan godt være økonomisk meget kompliceret. Fra generationsskiftet i 1938 vil jeg gerne fortælle en lille solstrålehistorie.

Vi havde jo klaret os gennem 30'erne, men der var jo ikke noget at råbe hurra for, og det kneb lidt med at skaffe midler til overtagelsen, men jeg havde verdens bedste svigermor, og hun hjalp os. Set med nutidens øjne lyder det jo ikke af ret meget, men dengang var det mange penge. Det var 15.000 kroner, det drejede sig om. Min svigermor var et godt menneske, og jeg holdt forfærdelig meget af hende. Hun havde været enke lige fra min kone var fire år.

Min kones far havde været skovejer oppe på Oxholm, og det var dér, de boede. Min svigermor var født Mønsted, så hun flyttede tilbage til hendes barndomshjem, Lyngsbækgård. Hun var i familie med Otto Mønsted, og han var god ved hende og hjalp hende gennem de svære år, så det var godt at være i familie med ham. I 1918 flyttede min svigermor til Silkeborg.

DATIDENS HÅRDE SLID OG LYKKEN DERI

Da jeg begyndte her, var gennemsnitsfoldudbyttet en 14–15 fold, sommetider kunne det være lidt mere eller mindre. Det var meget almindeligt dengang. Vi havde også noget, der hed frivillig braklægning. Vi havde noget, der hed ottemarks drift, hvor vi skiftedes til at have en hel mark liggende brak i et år, det var en måde at holde marken ren på, vel at mærke, hvis man passede den med pløjning en fem–seks gange om året, og hvis vi ikke havde andet at lave før høst. Så satte vi eleverne til at gå og stikke tidsler, men de kom jo op igen.

I 1925 havde vi hvede her på højre side, når man kommer kørende op ad bakken, og det var efter helbrak og det hed Tystoftes Smaahvede, men det var sandelig ikke så småt i halmen, for den gik lige til brystet, der var ikke noget med stråforkortning og alt det pjat. Det var en god hvedemark, og uden at prale kan jeg sige, at den gav 25 fold, og det var ikke så lidt dengang. Men herregud, det var jo efter brak, men da var jeg allerede sådan begyndt på egen hånd at give lidt mere med posen, men det var jo ikke generelt. Hvis vi så går frem til nutiden, hvor alle sprøjtemidlerne kom og bedre udnyttelse af kunstgødningen og det ene med det andet, er der jo ingen, der er tilfredse, hvis for eksempel ikke hvede ligger oppe på 50 fold, altså det dobbelte af, hvad vi syntes var fint dengang. Men altså 30 fold i byg og 40–50 fold i hvede, ja, det går endda helt op til 60 for noget hvede, der ikke kan bruges til noget, brødhvede.

For 5–6 år siden blev den gamle lade lavet om. Dengang var den fyldt med korn, da man jo tærskede om vinteren. Den blev opdelt i rum og med kunstig tørring og automatisk fremføring bare ved at trykke på nogle knapper.

Det kan da godt være, at der dengang var mange af de små landbrug, der blev drevet bedre end herregårdene, hvilket der i hvert fald gik rygter om. Men jeg vil da sige, at de store godser blev drevet godt. Statshusmændene havde afgjort

deres berettigelse, det mener jeg. Særlig når man kommer ud vestpå, hvor der tit var hele kolonier, der blev stykket ud, og mange mennesker kunne leve af det dengang, men det kan de ikke nu om dage. Tiden er løbet fra dem, for nu skal man jo have et par hundrede tønder land for at kunne leve af det.

Hedebønderne havde en ejendom og et stykke jord og så havde de heden, som de jo dyrkede op hele tiden. Efterhånden blev gården større og større, og det blev børnene også, og så var der en af sønnerne, der så også kunne få en gård. Det er nogle folk, jeg tager hatten af for, for det er fantastisk, hvor meget de har slidt og slæbt og været så nøjsomme. Jeg har hørt, at sommetider manglede de en hest, og så satte de en ko sammen med hesten. Jeg har også hørt, at konen måtte gå og pløje, for de kunne jo ikke køre mælk allesammen.

Men ellers var der jo ikke den arbejdsløshed, som vi kender i dag. De mennesker, der dengang var beskæftiget ved landbruget, var lige så stort som det arbejdsløshedstal, vi har i dag. Jeg kan ikke holde ud at se i fjernsynet på de her robotter. Det er ligesom mekaniseringen har ødelagt den gamle arbejdskraft. Selvfølgelig har mekaniseringen gjort det lettere på mange områder, men jeg siger nu, at det er meget få mennesker, der ikke har godt af at lave noget fysisk arbejde. Jeg kan se, at de unge mennesker sagtens kan sidde og hænge på en traktor, men så snart, der er noget manuelt arbejde, er det en ynk at se på i sammenligning med min tid. For dengang måtte vi sgu' bestille noget, der blev krævet noget, og den der ville frem, måtte sørme bestille noget.

Jeg har selv haft et dejligt liv, og det jeg siger nu, det mener jeg: Jeg ville gerne leve det hele om på samme måde. De trange år var hårde, men også en rig tid på mange måder. Skal man have modgang, er det sundest i begyndelsen. Starter man, hvor det hele går af sig selv og pengene strømmer ind, og der så kommer en krisesituation, så er de færdige med det samme.